

УДК 347.97

Оксана Угриновська,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Григорій Гембара,

магістр юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

СПРОЩЕНЕ ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті досліджується спрощене позовне провадження як новела Цивільного процесуального кодексу України з погляду законодавчого регулювання та проблем застосування на практиці. Висвітлено колізійні норми і сформуовано висновки щодо їх вирішення, а також проаналізовано застосування відповідних процесуальних норм у цивільному судочинстві.

Ключові слова: цивільне судочинство, спрощене позовне провадження, малозначні справи.

Постановка проблеми. В Україні рівень правової свідомості та правової культури є дуже низьким порівняно з іншими європейськими країнами, проте він зростає, і все більше людей бажають вирішувати свої спори у правовому полі. Унаслідок цього в державі виникає обов'язок створити належні правові умови, порядок та інструменти для розв'язання таких конфліктів.

З кожним роком збільшується кількість судових справ, які відрізняються між собою, зокрема, і рівнем складності, тому для ефективнішого захисту прав та інтересів особи держава оптимізує цивільне процесуальне законодавство й, відповідно, виділяє ті справи, які можуть бути розглянуті за якнайменш коротші строки, за спрощеною процедурою, але з дотриманням принципів (засад) цивільного судочинства.

Запровадження спрощеного позовного провадження стало важливим кроком для підвищення ефективності цивільного судочинства, проте законодавче регулювання цього нововведення не є на достатньо високому рівні, внаслідок чого в судовій практиці виникає неоднозначне застосування відповідних процесуальних норм і неможливість виконання завдань цивільного судочинства. Тому виникла необхідність написання статті на цю актуальну сьогодні тему.

Метою статті є висвітлення проблем і недоліків правового регулювання спрощеного позовного провадження та розроблення висновків щодо їх вирішення, також аналіз судової практики щодо проблем застосування норм, які регулюють розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України викладено в новій редакції, в якій одним із нововведень є розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження [3]. Законодавець виділив із позовного провадження дві форми: загальне і спрощене провадження.

Спеціальними ознаками, які відрізняють спрощене позовне провадження від загального позовного провадження, є такі:

- скорочені строки розгляду;
- відсутність стадії підготовчого провадження;
- розгляд справи, за загальним правилом, у порядку письмового провадження, тобто без повідомлення (виклику) сторін;
- відсутність судових дебатів;
- неможливість розгляду зустрічного позову;
- обмежена можливість касаційного оскарження справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження.

Варто зазначити, що законодавець допустив неоднозначне найменування цього нововведення, оскільки, назвавши главу «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження», він фактично виділив спрощене позовне провадження в ще один вид судочинства, що суперечить його ознакам і правовій природі, хоча й статті, які містяться в

цій главі, оперують поняттям «спрощене позовне провадження».

З аналізу законодавчих положень ЦПК України можна побачити колізію процесуальних норм, оскільки з ч. 4 ст. 19 ЦПК України випливає, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду певних категорій справ, а також інших справ, для яких пріоритетним є **швидке вирішення справи**. Водночас у ч. 2 ст. 274 ЦПК України зазначено, що в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута **будь-яка інша справа**, зарахована до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у ч. 4 цієї статті [3]. Тобто в порядку спрощеного позовного провадження можуть бути розглянуті й такі справи, для яких не є пріоритетним швидкий розгляд справи, що суперечить меті запровадження цієї форми позовного провадження.

Згідно з п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, малозначними справами є справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, і справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2]. Визнання справи малозначною законотворець фактично отожднює з процедурою вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження за клопотанням позивача, якщо така справа не повинна розглядатися в спрощеному позовному провадженні. Такий законодавчий підхід дає сторонам можливість визначити форму позовного провадження й реалізує засаду диспозитивності в цивільному процесі.

Справи, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, можна диференціювати залежно від того, вони **повинні** чи **можуть** розглядатися за такими правилами:

1) справи, які **суд обов'язково** розглядає в порядку спрощеного позовного провадження: справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи, що виникають із трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів і якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд;

2) справи, щодо яких **суд за власним розсудом за наявності відповідного клопотання позивача** вирішує питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження: будь-які інші справи, зараховані до

юрисдикції суду, за винятком справ, які зазначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК України.

Законодавча позиція щодо імперативного визначення категорій справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, має значні недоліки, її реалізація є недосяжною в певних випадках на практиці.

По-перше, якщо ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом на 01.01.2018 – 176 200 грн), то справа обов'язково розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Визначення малозначності справи виключно за ціною позову є спірним, оскільки ціна позову не свідчить про простий спосіб захисту, невеликий обсяг доказового матеріалу та можливість установлення всіх обставин справи в скорочені строки.

По-друге, законодавець визначає, що справи, які виникають із трудових відносин, повинні розглядатися лише в порядку спрощеного позовного провадження. Проте це положення не враховує, що право на працю є невід'ємним природним правом людини й, відповідно, судовий захист має бути найефективнішим. У справах, що виникають із трудових правовідносин, як правило, є декілька позовних вимог, велика кількість доказів і вирішення такої справи **в строк 60 днів** є ускладненим, а то й неможливим. Це підтверджується такими прикладами:

1) Залізничний районний суд м. Львова ухвалою суду від 11 квітня 2018 року відкрив провадження у справі за позовом ОСОБА_1 до Комунальної 3-ї стоматологічної поліклініки м. Львова про стягнення заробітної плати. Рішення суду в цій справі, що розглядалася в порядку спрощеного позовного провадження, прийнято 26 жовтня 2018 року [4];

2) Ковпаківський районний суд м. Суми ухвалою суду від 20 серпня 2018 року відкрив провадження у справі за позовом ОСОБА_1 до Публічного акціонерного товариства «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання» про стягнення заборгованості із заробітної плати й середнього заробітку за час затримки розрахунку під час звільнення. Рішення суду в цій справі, що розглядалася в порядку спрощеного позовного провадження, прийнято 2 листопада 2018 року [5];

3) Білопільський районний суд Сумської області ухвалою суду 6 серпня 2018 року відкрив провадження у справі за позовом ОСОБА_1 до Комунального підприємства «Житловик Білопільля», третьої особи: Білопільської міської ради Сумської області, про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу. Рішення суду в цій справі, що розглядалася

в порядку спрощеного позовного провадження, прийнято 2 листопада 2018 року [6].

Як бачимо, в кожному із цих прикладів є порушення строків розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Ураховуючи вищенаведені обґрунтування, вважаємо, що задля виконання завдань цивільного судочинства варто надати суду дискреційні повноваження щодо визначення, може бути справа, у якій ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, і справа, що виникла з трудових відносин, розглянута в спрощеному позовному провадженні, враховуючи її обставини, чи ні, оскільки такі справи не завжди можливо розглянути в коротші строки за відсутності стадії підготовчого провадження та за обмеженої дії окремих процесуальних інститутів.

Під час вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження за наявності відповідного клопотання позивача суд обов'язково враховує:

- 1) ціну позову;
- 2) значення справи для сторін;
- 3) обраний позивачем спосіб захисту;
- 4) категорію і складність справи;
- 5) обсяг і характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
- 6) кількість сторін та інших учасників справи;
- 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження [2].

Ціна позову як критерій, ураховуючи наступні положення цієї статті, не може перевищувати п'ятисот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, інакше справа може бути розглянута лише за правилами загального позовного провадження. А якщо ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, то справа обов'язково розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Із цього можна зробити висновок, що справи, в яких ціна позову від ста до п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, **можуть, але не повинні** розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження.

Усі інші критерії є оцінними поняттями, і законодавець надає суду можливість самостійно визначати їх у конкретній справі.

Проблемним видається критерій урахування обсягу та характеру доказів у справі. Згідно із загальними правилами подання доказів, такі повинні бути подані позивачем

разом із поданням позовної заяви, а відповідачем, третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог, – разом із поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи (ч. ч. 2–3 ст. 83 ЦПК України). Отже, суд відкриваючи провадження, може дійти висновку про можливість розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, зокрема, з огляду на наявність невеликого обсягу доказів у справі та нескладного їх характеру. Однак у ч. 8 ст. 83 ЦПК України встановлено виняток із загального правила подання доказів у справі, який передбачає, що докази, не подані в установленій законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання в указаний строк з причин, що не залежали від неї [2]. Отже, якщо відповідач не подав заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, проте подав відзив, у якому вказує на нові обставини, що входять у предмет доказування, то позивач може подати нові докази внаслідок неможливості їх подання в установленій законом строк з причин, що не залежали від нього, а саме зазначення нових обставин, які входять у предмет доказування відповідачем. Але таке подання нових доказів позивачем може унеможливити швидке вирішення справи та призвести до вимушеного порушення строків розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Тому врахування цього критерію судом під час вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження не завжди є можливим. Також у зв'язку з вищенаведеним доходимо висновку, що потрібно надати суду можливість переходу в загальне позовне провадження (шляхом постановлення ухвали) з ініціативи сторін чи з власної ініціативи, це усуне процесуальну пастку суду й вимушене порушення процесуальних норм.

Варто зауважити, що таке законодавче формулювання, як «кількість сторін та інших учасників справи», не є зовсім правильним, оскільки сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач, то більше їх не може бути. Можлива участь кількох позивачів і (або) кількох відповідачів (процесуальна співучасть), проте сторін у цивільному процесі завжди є лише дві. Тому правильним було б таке формулювання: кількість позивачів, відповідачів та інших учасників справи.

У спрощеному позовному провадженні заборонено розглядати певні категорії справ, які передбачені в ч. 4 ст. 274 ЦПК України, проте не зовсім зрозуміло, за якими критеріями законодавець їх визначав.

Наприклад, справи про розлучення можуть бути розглянуті лише за правилами загального позовного провадження, а справи про поділ майна подружжя можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. При цьому якщо ціна позову у справах про поділ майна подружжя не перевищує ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб, то вони обов'язково розглядаються в спрощеному позовному провадженні. Однак справи про розірвання шлюбу, як правило, є нескладними через невеликий обсяг обставин у предметі доказування, а під час поділу майна подружжя, враховуючи майновий інтерес кожного з них, набагато складніше встановити дійсні обставини справи. Тому вважаємо, що варто надати суду право за наявності клопотання позивача та з урахуванням заперечень відповідача вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження щодо тих категорій справ, які визначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК України.

Суд вирішує питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження на стадії відкриття провадження у справі. За якими правилами позовного провадження буде розглядатися справа, суд повинен зазначити в ухвалі про відкриття провадження у справі (п. 4 ч. 2 ст. 187 ЦПК України). На практиці суди, вирішивши розглядати справу в порядку спрощеного позовного провадження, часто постановляють **ухвали про відкриття спрощеного позовного провадження**, а саме: Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області 1 листопада 2018 року постановив ухвалу про відкриття спрощеного позовного провадження у справі [7], Яготинський районний суд Київської області 1 листопада 2018 року постановив ухвалу про відкриття спрощеного позовного провадження у справі [8], Любашівський районний суд Одеської області 6 листопада 2018 року постановив ухвалу про відкриття спрощеного позовного провадження [9]. Уважаємо, що це не відповідає законодавчій термінології, з огляду на те що стадія відкриття провадження у справі є незалежною від того, за якими правилами позовного провадження буде розглядатися справа. Тому такою, що відповідатиме термінології ЦПК України, буде постановлення **ухвали про відкриття провадження у справі**.

Якщо суд у справах, які **можуть, а не повинні** бути розглянуті за правилами спрощеного позовного провадження, **без відповідного клопотання позивача** розгляне справу в такому порядку, то рішення в результаті такого розгляду підлягає скасуванню, оскільки порушення процедури вирішення питання,

за якими правилами позовного провадження розглядати справу (а саме відсутність клопотання позивача), є **обов'язковою підставою** для скасування судового рішення в розумінні п. 7 ч. 3 ст. 376 ЦПК України.

З аналізу норм, що регулюють питання апеляційного провадження, вбачається, що розгляд справи в порядку загального позовного провадження, яка підлягала розгляду за правилами спрощеного позовного провадження, **не є обов'язковою підставою** для скасування судового рішення. Проте це є порушенням норм процесуального права й може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо воно призвело до неправильного вирішення справи.

Справа в порядку спрощеного позовного провадження розглядається за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, які встановлені в главі «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження» (ч. 1 ст. 279 ЦПК України). Оскільки стадії підготовчого провадження немає, то суд повинен учинити дії щодо підготовки справи самостійно до розгляду справи по суті, тобто до відкриття першого судового засідання. Це впливає з того, що завданням розгляду справи по суті є розгляд і вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів. І тут виникають проблеми, а саме:

1) суд не може роз'яснити учасникам справи, які обставини справи входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи, внаслідок чого учасники справи подають докази ще в судовому засіданні, що робить неможливим розгляд справи в передбачені ЦПК України строки;

2) суд не може з'ясувати, чи повідомили сторони всі обставини справи, які їм відомі;

3) якщо суд вирішить призначити експертизу, то він не може забезпечити реалізацію права учасників справи запропонувати питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта, тим самим порушує процесуальну норму, що має наслідком визнання такого висновку експерта недопустимим доказом і неможливість послання судом на нього під час ухвалення судового рішення;

4) під час подання учасником справи заяви, яка не є заявою по суті справи, або клопотання суд не може врахувати думки інших учасників справи щодо задоволення чи відмови в задоволенні такої заяви або клопотання.

Отже, наявність таких законодавчих недоліків тягне за собою неефективний розгляд

справи по суті, порушення процесуальних прав учасників справи і, як наслідок, необґрунтоване та незаконне рішення по суті справи. Тому варто запровадити механізм вирішення цих питань судом до початку розгляду справи по суті, а саме надати **право суду в разі необхідності** викликати учасників справи для вирішення процесуальних питань щодо підготовки справи до розгляду по суті, а фактично провести підготовче засідання.

Висновки

Для ефективного розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження, уникнення порушення процесуальних норм і для реалізації мети спрощеного позовного провадження необхідно внести зміни у відповідні положення ЦПК України, якими, по-перше, надати суду дискреційні повноваження щодо визначення можливості розгляду справ, у яких ціна позову не перевищує ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб, і справ, що виникають із трудових відносин за правилами спрощеного позовного провадження, виходячи з їх обставин; по-друге, надати суду право за наявності клопотання позивача та з урахуванням заперечень відповідача вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження щодо тих категорій справ, які визначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК України; по-третє, дати можливість суду в певних випадках з ініціативи сторін чи з власної ініціативи перейти зі спрощеного позовного провадження в загальне; по-четверте, надати право суду в разі необхідності викликати учасників справи для вирішення процесуальних питань щодо підготовки справи до розгляду по суті, а фактично провести підготовче засідання; по-п'яте, усунути колізії процесуальних норм і недоліки законодавчої термінології.

В статье исследуется упрощенное исковое производство как новелла Гражданского процессуального кодекса Украины с точки зрения законодательного регулирования и проблем применения на практике. Освещены коллизионные нормы и сформированы выводы по их решению, а также проанализировано применение соответствующих процессуальных норм в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, упрощенное исковое производство, незначительные дела.

The article describes simplified legal proceedings as a novelty of the Civil Procedural Code of Ukraine in terms of legislative regulation and application problems in practice. The collision rules and conclusions of their solving are highlighted, as well as the application of the relevant procedural rules in civil litigation are analyzed.

Key words: civil litigation, simplified proceedings, minor cases.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2017. № 48. Ст. 436. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
4. Рішення Залізничного районного суду м. Львова від 26.10.2018 по справі № 462/2063/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77605851>.
5. Рішення Ковпаківського районного суду м. Суми від 02.11.2018 по справі № 592/11315/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77611707>.
6. Рішення Білопільського районного суду Сумської області від 02.11.2018 по справі № 573/1283/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77679246>.
7. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 01.11.2018 по справі № 442/6696/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77533781>.
8. Ухвала Яготинського районного суду Київської області від 01.11.2018 по справі № 382/1671/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77541337>.
9. Ухвала Любашівського районного суду Одеської області від 06.11.2018 по справі № 518/1050/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77641668>.